

УДК 323.1(=163.41/=163.42)»1919/1923»
323.1(415)»1916/1923»

ИСТРАЖИВАЊА Researches

УПОТРЕБА ПРЕДСТАВЕ О ИРСКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ У СРПСКО-ХРВАТСКИМ СПОРОВИМА 1919–1923.

Мр Александар РАКОВИЋ

Управник Документационог центра
Православног богословског факултета, Београд

АПСТРАКТ: На основу југословенске архивске грађе, објављених извора, штампе и периодике, релевантне српске и хрватске литературе, као и истраживања обављеног у британском Националном архиву (The National Archives), у раду је презентовано у којој мери је југословенски (српски и хрватски) политички простор од 1919. до 1923. био инспирисан Ирском револуцијом.

Кључне речи: *Ирска револуција, Ирска, Британија, Краљевина СХС, Хрвати, Срби, Хрватски комитет, Стјепан Радић, Милан Шуфлај*

У Даблину је 24. априла 1916, на Ускршњи понедељак, букнуо устанак против британске власти у Ирској.¹ Организацију овог устанка помогла је Немачка, како би Британији задала ударац са леђа и потом извршила инвазију на Ирску.² Међутим, Ускршњи устанак је угушен након жестоких шестодневних борби.³ Њиме је окончана прва фаза Ирске револуције.

Следећу прилику Ирци су добили по окончању Првог светског рата. Новој фази револуције претходила је победа револуционарне струје у Шин фејну на челу са Ејмоном де Валером.⁴ Овако реорганизована странка

¹ Alvin Jackson, *Ireland 1798–1998*, Oxford, 2004, str. 201–205.

² Reinhard R. Doerries, *Prelude to the Easter Rising: Sir Roger Casement in Imperial Germany*, London, 2000, str. 8–10.

³ William H. Kautt, *The Anglo–Irish War, 1916–1921: A People’s War*, Westport CT 1999, str. 38–44.

⁴ Francis Costello, *The Irish Revolution and its Aftermath 1916–1923*, Dublin, 2003, str. 24–27.

потукла је на општим британским изборима у децембру 1918. године Ирску партију, свог ривала који се залагао за аутономну Ирску у оквиру Британије.⁵ Шин фејнови посланици су се повукли из британског парламента и основали су у јануару 1919. скупштину ирских републиканаца Дојл Ерен, која је именовала своју владу на челу са Де Валером. Одмах су уследили први напади на британске снаге у Ирској. Дојл Ерен је објавио декларацију о независности Ирске и објавио ратно стање између Ирске и Енглеске.⁶ Тиме је почео англо-ирски рат који је трајао од 1919. до 1921. године. Ово је била друга фаза Ирске револуције.

Претходно су Шин фејнови људи у Ватикану, на челу са папиним државним секретаром кардиналом Пјетром Гаспаријем, дали ирским свештеницима инструкције да раде против регрутације Ираца у британску војску. Британци су у мају 1918. затражили од Ватикана да примири ирске бискупе. Међутим, Ватикан на ирском питању није желео да изврши никакве уступке и „поносни Албион је капитулирао пред одбијањем Свете Столице”. Папа Бенедикт XV је понудио да Ватикан узврати Британцима политичким компензацијама на Блиском истоку.⁷

Након трогодишњег рата који је изнуривао Ирску и подривао темеље Британије, британска влада и Дојл Еренови делегати су 6. децембра 1921. склопили мировни споразум којим је Ирска добила статус британског доминиона. Њено пуно име је тада гласило Слободна Држава Ирска, али у њен састав није улазила Северна Ирска (Алстер) која је остала део Британије. Иако је добила самосталност, Ирска је морала да прихвати суверенитет британске круне.⁸

Де Валера није прихватио нити поделу Ирске нити британску круну. Имао је подршку већег дела Ирске републиканске армије, која је желела да настави рат против Британаца, али и новооформљене ирске државе. Тако су се нова ирска влада Мајкла Колинса и њена ирска војска нашле у сукобу са својим дојучерашњим саборцима.⁹ Ирска је из једног рата улетела у други. Ирски грађански рат је беснео од 1922. до 1923. године. Однео је више живота него англо-ирски рат. Окончан је поразом републиканских снага.¹⁰ Њиме је завршена трећа и последња фаза Ирске револуције.

Државно обликовање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца временски је кореспондирало са две последње фазе Ирске револуције. Борбом Ира-

⁵ Исто, стр. 35–37.

⁶ Исто, стр. 39–47.

⁷ Ani Lakroa Riz, *Vatikan, Evropa i Rajh od Prvog svetskog rata do Hladnog rata*, Beograd, 2006, str. 72.

⁸ Francis Costello, *н. д.*, стр. 266–270.

⁹ Исто, стр. 287–292.

¹⁰ Исто, стр. 315–317.

ца били су нарочито инспирисани Хрвати, који су сматрали да се између ирско-британских (ирско-енглеских) односа могу успоставити паралеле са хрватско-југословенским (хрватско-српским) односима. Због тога су почели да употребљавају ирско искуство ради решавања сопственог статуса у југословенској држави. Неки Хрвати су решење хрватског питања у Краљевини СХС видели кроз револуционарни обрачун против Срба и југословенске државе према ирском методу, а неки кроз политичко решавање хрватског питања према ирском моделу.

Хрватски комитет

Део избегле хрватске елите, која је одбијала да прихвати југословенско уједињење, основао је у Грацу током марта 1919. године Хрватски комитет. Међу оснивачима ове организације били су и грофови Пејачевићи. Требало је да Хрватски комитет путем револуционарних активности реши хрватско питање у Краљевини СХС. Револуционарни покрет се спремао за проглашење независне хрватске републике у чијем би саставу била и Босна и Херцеговина. Такође, Хрватски комитет у Бечу је сматрао да треба оформити конфедерацију аутономних република Чехословачке, Аустрије, Мађарске и Југославије без Србије. Намера је била да се Немачкој, путем ове конфедерације, обезбеди приступ Јадранском мору.¹¹ Ипак, и поред ових великих планова, хрватски сецесионисти су страховали од једне Пашићеве варијанте решавања српског питања. На претње федерализацијом Краљевине СХС, Никола Пашић је одговорио како државом треба „обухватити све Србе, значи и Босну, Херцеговину и Далмацију. Хрвате и Словенце ћемо, међутим, одгурнути од себе нека се определе куда хоће”.¹² Овај Пашићев став хрватски револуционари сматрали су поводом за разрачунавање са Србима и југословенском државом путем ирског метода.

Током лета 1919. године у Ирску је допутовао један од грофова Пејачевића. Разлог његове посете Ирској није био познат, али је британска влада о овој посети водила рачуна. Лист Демократске странке *Демократија* објавио је крајем јула како је лорд Керзон, „подсекретар министарства унутрашњих дела, на постављено питање да ли му је познато да је пре извесног времена дошао у Ирску бивши секретар аустријске амбасаде у Лондону, граф Пејачевић, који се за време рата врло оштро изражавао против савезника, зашто се налази у Енглеској и када ће га репатрирати”, одговорио како му је гроф Пејачевић познат, „али је сада дошао са српским пасошем, као поданик једне признате државе, Југославије. Мишљења је, да

¹¹ Ђорђе Ђ. Станковић, *Никола Пашић и Хрвати*, Београд, 1995, стр. 28–39.

¹² *Исто*, стр. 101. - Цитат Пашићевих речи према књизи Ђорђа Станковића.

његов долазак није штетан по државне интересе; али ако се покаже штетан удаљиће га”.¹³ У чланку није било наведено име овог грофа, али нам је његов идентитет познат преко архивске грађе британске владе, у којој је наведено да је секретар аустроугарске амбасаде био гроф Елемер Пејачевић.¹⁴

Три године касније (1922), један од вођа хрватских револуционара др Манко Гаљарди је објавио брошуру *Истина о хрватском емигрантском револуционарном комитету 1919–1921*. У брошури је писао како су лидери Хрватског комитета Иван Франк и Владимир Сакс спремали револуцију.¹⁵ Према опширним изводима које је објавила *Самоуправа*, Гаљарди наводи како је у јануару 1920. године добио телеграм од Сакса ради њиховог састанка у Будимпешти. Када су се састали, Сакс је рекао како је време за политичку акцију јер „Хрватска има да се отргне од СХС и да се заједно са Угарском прислони на Италију”. Новац за активности је требало да буде набављен од хрватских магната међу којима су били и Пејачевићи.¹⁶

Крајем 1920. године југословенске власти су ухватиле групу од шеснаест хрватских револуционара на чијем је челу био др Милан Шуфлај. Групи је суђено током јуна и јула 1921, а Шуфлајев адвокат био је др Анте Павелић, будући поглавник Независне Државе Хрватске. У оптужници је наведено да је група током 1919. и 1920. била у непосредној вези са револуционарним удружењима Хрватским комитетом у Бечу и Будимпешти и Хрватском легијом стационираном у Мађарској и имала је за циљ да се Хрватска и Славонија одвоје од Краљевине СХС. Шуфлај је из Загребa о стању у Хрватској извештавао Ивана Франка у Бечу, Манка Гаљардија у Грацу и Хрватски комитет и мађарску обавештајну службу у Будимпешти. Трeбало је да шаље извештаје преко саокривљене Маријане Акурти. Тако јој је 26. новембра 1920. издиктирао писмо на немачком језику које је, у хрватском преводу, против њих искоришћено у оптужници. У писму, намењеном мађарској обавештајној служби, која је требало да га преда својој влади, наведено је како „Срби раде на томе, да Хрватску потпуно руинирају” и да су „у Загребу концентриране најпоузданије српске трупе”. Даље је у писму стајало како би радићевци и франковци требало да добију апсолутну већину хрватских гласова на изборима за Уставотворну скупштину Краљевине СХС и да ће онда бојкотовати скупштину или отићи у Београд „уз такве увјете, да их Срби неће моћи прихватити”. Према Шуфлају, Хрвати би

¹³ „Граф Пејачевић у Ирској”, *Демократија*, 30. јул 1919.

¹⁴ The National Archives (NA), F.O. 372 (1920), Treaty Department, Austria, Hungary & Czechoslovakia, T1618/683/303, 17 February 1920. – Информација коју је јавни повереник упутио британском подсекретару у Форин офису о имовини дипломата непријатељских земаља у Британији.

¹⁵ „Обзор о Гаљардију”, *Самоуправа*, 11. јун 1922.

¹⁶ „Истина о хрватском емигрантском револуционар. комитету 1919–1921”, *Самоуправа*, 11. јун 1922.

Србима морали да одговоре идејом самоодређења, односно формирањем сепаратне хрватске конституанте, под претњом оружаног сукоба на којег Срби не би смели да одговоре. Међутим, Шуфлај је тврдио како постоји опасност да Пашић, да би избегао овакав сценарио, повуче војску на границе Велике Србије коју би чиниле бивша Краљевина Србија, Војводина, Срем и Босна и Херцеговина. Ако би Хрвати, навео је Шуфлај у писму, на тај начин били преварени „остаје још након правнога прелома борба према ирској методи, против угњетавача хрватске народне воље”. Веровао је да би за овај вид борбе Хрватима подршку дали Британија, Француска и Италија. Нагласио је како би франковци уз новчану помоћ из иностранства могли да разреше односе са Србима брже него радићевци, а да ће Хрватска заједница чекати исход и приклонити се хрватској сепаратичкој идеји. На концу, писмо је требало да заврши у рукама грофа Ђуле Андрашија за кога је Шуфлај на страницама ставио тајни знак. Тројица Шуфлајевих људи, саокривљених у истом процесу, почетком друге половине 1920. године су у Бечу посетили Ивана Франка. У оптужници против њих се наводи да су на Франков захтев потписали документ „како су споразумни с његовим радом, да се Хрватска одцијепи од Југославије, а Иван Франк им обећаје у сврху организације слати новаца те их упутио, да упознају људе тако, да буду спремни, кад дође вријеме за преокрет, а ако истина успије, да ће се извести борба на начин како у Ирској, о чему је и др Милан Шуфлај упућен па га имаду слушати”.¹⁷ До Шуфлајевог писма је дошла београдска *Политика*,¹⁸ а одатле га је британско посланство у Београду превело и послало својој влади у Лондону. Тиме је британска влада примила к знању да хрватски револуционари у сарадњи са Мађарском припремају у југословенској држави борбу према ирском методу.¹⁹

У образложењу оптужнице је наведено како једна група Хрвата није прихватила југословенско уједињење и избегла је у Аустрију и Мађарску. Они су током 1919. године основали хрватску револуционарну организацију Хрватски комитет. Њихов циљ је био стварање самосталне републике Хрватске која би могла са неком од страних држава ступити у државни савез. Намера им је била да на све начине подстичу незадовољство у Краљевини СХС и задобију подршку хрватског народа за отцепљење Хрватске и Славоније. Председник Хрватског комитета Иван Франк представљао се као пуномоћник Стјепана Радића. Комитет је добијао новац од иностраних

¹⁷ Darko Sagrak, *Dr. Milan pl. Šufflay, hrvatski aristokrat duha*, Zagreb, 1998, str. 45–49. – Текст оптужнице објављен је у Саграковој књизи. Аутор у предговору наводи да је архивску грађу о Шуфлају истраживао у Хрватском државном архиву.

¹⁸ „Завера у Хрватској”, *Политика*, 13. децембар 1920.

¹⁹ NA, F.O. 371 (1921), Central Department, Yugoslavia, C561/561/92, 3 January 1921. – Извештај којег је послао британски посланик у Београду сер Албан Јанг био је адресиран на министра спољних послова лорда Керзона и у Лондон је стигао 8. јануара 1921.

организација које су радиле на успостави предратног стања. Хрватском комитету блиска Хрватска легија, састављена од бивших аустроугарских војника који су се затекли у Мађарској након отпуштања из заточеништва у Русији, требало је да у погодном моменту пређе Драву и подигне устанак против Краљевине СХС ради отцепљења Хрватске. Хрватска револуционарна група у земљи је извештавала да се ставови радићеваца, франковаца и заједничара приближавају, да Срби намеравају да задрже само доњу Славонију и Срем, остатак Хрватске напусте те да ће читава Словенија бити препуштена Италији. Крајем 1920. југословенске власти у Хрватској су откриле ову револуционарну групу на чијем је челу стајао Милан Шуфлај. Шуфлај је негирао повезаност са револуционарном групом. Док је Маријана Акурти тврдила да јој је Шуфлај издиктирао писмо за грофа Андрашија и за њега ставио тајне знаке на неколико места у писму, Шуфлај је тврдио како јој је само помогао да коригује концепт који је сама написала. Ипак, „код пасуса гдје се говори о борби по ирској методи”, Шуфлај је казao како је, ради шале, ставио на папир знак који је „лигатура слово S и F” односно знак Шин фејна и да то није никакав знак за грофа Андрашија. На крају образложења оптужнице је наведено како је Шуфлај на суочењу са Маријаном Акурти рекао да је знак ставио на више листова папира. Поред Маријане Акурти, ухапшен је и њен муж Милан Акурти, који је боравио у Београду да би прибавио обавештајне податке о „изборном гибању”.²⁰ Чланак о завери у Хрватској, београдска *Политика* је почела вешћу да су ухапшени бивши аустроугарски државни тужилац Милан Акурти и његова жена који су, заједно са другим завереницима, планирали да уз помоћ мађарске војске одвоје Хрватску од Краљевине СХС.²¹

Још један члан породице Акурти могао би бити интересантан за преношење ирског искуства или методе на Хрвате. Наиме, у дипломатској служби у некадашњој аустроугарској амбасади у Лондону налазио се капетан Алојз Акурти.²² Он је у тој амбасади радио са Елемером Пејачевићем, који се због неког посла у лето 1919. године упутио у ратом захваћену Ирску. Дакле, годину и по дана касније, Милан и Маријана Акурти су у Загребу ухапшени због завере против југословенске државе и претње обрачуном према ирском методу. Елемер Пејачевић и Алојз Акурти који су службовали у Лондону сигурно су морали познавати метод ирске борбе против Британије, нарочито због тога што је Немачка још 1913. почела да наоружава обе стране у Ирској и припрема их за грађански рат. Уосталом, ирски устаници били су 1916. године ратни савезник Немачке и Аустро-

²⁰ Darko Sagrak, *н. д.*, стр. 51–64. – Текст образложења оптужнице објављен је у Саграковој књизи.

²¹ „Завера у Хрватској”, *Политика*, 13. децембар 1920.

²² NA, FO. 372 (1920), Treaty Department, Austria, Hungary & Czecho-Slovakia, T1618/683/303, 17 February 1920.

-Угарске. Везе и пријатељства остварени пре и током Првог светског рата сигурно нису сасвим раскидани након окончања светског сукоба. Но, ко год да је ирско искуство пренео Хрватима, оно се свакако приказало у писму Милана Шуфлаја и Маријане Акурти.

У говору у суду Шуфлај је рекао да себе не сматра аутором писма јер је само дао сугестије. Негирао је важност тајног знака због којег је истрага кренула „за синфејновцима”. Шуфлај је затим детаљније говорио о сличностима ирског и хрватског питања: „Паралела између Ирске и Хрватске није нова, она се је водила још за бивше монархије. Мислим, да су је поставили баш Енглези. Данашњи захтјев самоодређења далеко је од издвојења ирског народа, које је створило ирску методу. Хрватска на треба Синфејна”! „Успоредба Хрватске с Ирском била је тачна у бившој монархији, када се Хрватска налазила, као данас Ирска, у склопу древне империје, снабђевене големим интернационалним поштовањем и силним низом уговора и темељних закона, којима је континуитет и ауторитет растао кроз столећа. Данас та паралела не само да храмље, већ је она штетна за положај Хрватске. Оловне куглице биле су нужне да Хрватска искочи из древнога склопа. Данас су довољне гумене куглице.” Шуфлај је рекао како није у контакту са Хрватским комитетом, чији рад иначе сматра дипломатским, а не револуционарним.²³

У образложењу пресуде против хрватских револуционара у земљи, наводи се да су били повезани са Хрватским комитетом и Хрватском легијом ради отцепљења Хрватске и Славоније од Краљевине СХС, „што прије... ма и насилним путем”, „према ирској методи”. Наводи се још да је оптужени Шуфлај признао како је диктирао писмо Маријани Акурти, али да није признао како то ради због противдржавног подухвата. Даље је речено: „А и околности, да је то писмо писано невидљивом текућином те провиђењено тајним знаком, доказом су, да су састављачи тог писма и сами исто сматрали и те како озбиљним и важним. Стога разлога овај суд обрани оптуженога Шуфлаја није могао подати никакове вјере.”²⁴ Суд је 6. августа 1921. осудио Шуфлаја на три и по године затвора,²⁵ према члановима кривичног закона који санкционишу велеиздају.²⁶

Сада се морамо осврнути на још неке чињенице које нам указују да је хрватско-ирских веза било, макар посредно преко Ватикана. Приликом посете словеначког бискупа Антона Бонавентуре Јеглича Ватикану у марту 1920. године, бискуп је од папе Бенедикта XV претрпео прекор због залагања за југословенску државу. Тада је приметио да су око папе окупљени

²³ Darko Sagrak, *н. д.*, стр. 66–70. – Шуфлајев говор у суду објављен је у Саграковој књизи.

²⁴ *Исто*, стр. 71–74. – Изводи из образложења пресуде објављени су у Саграковој књизи.

²⁵ *Исто*, стр. 45.

²⁶ *Исто*, стр. 72.

непријатељи југословенског уједињења, међу којима и чланови Хрватског комитета Иван Франк и Владимир Сакс. Том приликом Јеглич се сусрео са Гаспаријем и другим кардиналима који такође нису крили непријатељско држање.²⁷ Као што смо већ видели, папа и Ватикан су раније одбили да учине уступке Британцима на ирском питању. Кардинал Гаспари, Шин фејнов лобиста у Ватикану, истовремено је осећао „мржњу према Србима”.²⁸ Слична осећања према Србима нису била страна ни члановима Хрватског комитета који су окруживали папу. Само који месец након Јегличеве посете Ватикану, Иван Франк је саставио документ према којем ће се, ради сецесије Хрватске од Краљевине СХС, „извести борба на начин како у Ирској” о чему је Милан Шуфлај већ био обавештен. Због таквих планова, односно ирског метода, похватани чланови Хрватског комитета су осуђени као велеиздајници југословенске државе.²⁹ Сасвим је, наравно, било очекивано да Ватикан подржава на једној страни ирске револуционаре, а на другој хрватске револуционаре. Исти ватикански кругови били су веза Шин фејну и Хрватском комитету. У овом тренутку немамо упориште у историјским изворима да је у Ватикану дошло до директног контакта шинфејноваца и франковаца. Можемо претпоставити да је до таквих контаката морало доћи. Али чак и да није, Шин фејнови лобисти у Ватикану могли су бити инспиратори Хрватима да покрену борбу против Срба и југословенске државе налик ирској борби против Британије.

Хрватска заједница

Током заседања Привременог народног представништва Краљевине СХС, ирско питање није поистовећивано са хрватским.³⁰ Ипак, ова врста паралела појавила се убрзо у Уставотворној скупштини. Хрватска републиканска сељачка странка (ХРСС) бојкотовала је заједно са Хрватском странком права седнице Уставотворне скупштине јер њихови посланици нису желели да положе заклетву југословенском краљу.³¹ На седницама Уставотворне скупштине била је присутна Хрватска заједница, која је до последњих избора сматрана најјачом хрватском странком. На почетку свог рада били су унитаристи, а на заседањима Уставотворне скупштине

²⁷ Драгољуб Р. Живојиновић, *Ватикан, Србија и стварање југословенске државе 1914–1920*, Београд, 1995, стр. 235.

²⁸ Ani Lakroa Riz, *н. д.*, стр. 72, 133.

²⁹ Darko Sagrak, *н. д.*, стр. 45, 48–49.

³⁰ Према стенографским белешкама Привременог народног представништва које су објављене у Загребу и Београду у пет свезака током 1919. и 1920. године.

³¹ Ivo Perić, *Stjepan Radić 1871–1928*, Zagreb, 2003, str. 332.

заступали су федерализам. Под утицајем Стјепана Радића постали су републиканска странка.³² Томе је допринео и један важан догађај. Наиме, обезвређивање аустријске круне приликом замене ове валуте за динар током 1920. и жигосање стоке за случај мобилизације Хрвати су сматрали атаком на своја добра.³³ Због тога је у септембру 1920. године дошло до побуне хрватских сељака која је зближила радикале и демократе. Међутим, Хрватска заједница је због насилног сламања побуне направила отклон од политике две највеће југословенске странке,³⁴ са којима је тада, уз Словенску људску странку и независне појединце попут Анте Трумбића, чинила југословенску владу.³⁵ Након ове побуне неспорни хрватски национални лидер постао је Стјепан Радић.³⁶

На седницама Уставотворне скупштине, заједничари су често поистовећивали хрватско питање у Краљевини СХС са ирским питањем у Британији. Један веома занимљив податак, који би могао да нас доведе до извора за овакву врсту паралела, похрањен је у британском Националном архиву. Конзулат Британије у Загребу је 6. новембра 1920. обавестио свог амбасадора у Београду Албана Јанга како је у штампи објављено да је „гроф Теодор Пејачевић, који је 1903. наследио грофа Куена Хедерварија на месту бана, приступио Хрватској заједници”. Пошто су заједничари претходно склопили споразум са Радићевом странком, британски конзулат је оценио да је њихов споразум, појачан приступањем представника „старог режима” Теодора Пејачевића заједничарима „веома значајан, пошто је једина тачка гледишта коју ове три групе деле, опозиција према Србији”. Ова информација објављена је у опширној анализи британског конзула Маклејна о ситуацији у Хрватској и припремама Хрватске легије да из Мађарске „напредује у СХС територију”, а њу би „касније следиле мађарске и вероватно италијанске трупе”. Конзулат овакву могућност није оценио сасвим реалном, али је у извештају напоменуто и да су „српске војне власти” ипак „ојачале пограничну стражу дуж Драве”. За водеће идеологе хрватске сецесије британски конзул именовао је Франка, Сакса и још неке њихове сараднике који су имали су подршку италијанске и мађарске пропаганде. Због свега овога британски конзул је навео да је ситуација у Хрватској пред изборе за Уставотворну скупштину 28. новембра 1920. под „значајном тензијом”.³⁷ Приступање бившег хрватског бана Теодора Пејачевића Хрватској заједници

³² Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 2003, str. 111.

³³ Ivo Perić, *н. д.*, стр. 318–319.

³⁴ Ђорђе Ђ. Станковић, *н. д.*, стр. 95.

³⁶ Ivo Perić, *н. д.*, стр. 319.

³⁷ NA, FO. 371 (1920), Central Department, Balkans, C11466/307/19, 6 November 1920. – Британски конзул у Загребу је послао извештај свом амбасадору у Београду, а овај га је 13. новембра проследио лорду Керзону и британској влади. Сва преписка била је заведена као поверљива. У Лондон је стигла 17. новембра 1920.

било је један од детаља који су заједно довели до промене политике ове странке. Прилике у Хрватској би са или без Пејачевића одвеле заједничаре Радићу. Ипак, пошто Пејачевиће пратимо од Ирске до ирског метода у Хрватској, може бити да је приступање бившег хрватског бана заједничарима довело делом до тога да и они запрете ирским начином обрачуна.

На седници Уставотворне скупштине која је одржана 16. априла 1921, посланик Хрватске заједнице Ђуро Шурмин је говорио о предлогу федералистичког устава Краљевине СХС којег је поднела његова странка. Током говора је рекао како су Холанђани и Енглези задобили поштовање себи подложних народа, на шта је радикал Војислав Јанић саркастично добацио „као у Ирској и Египту”. Шурмин му је одговорио: „Баш кад то спомињете морам да Вам кажем, да би Вам та Ирска увијек морала бити на памети. Господин Јанић није хтио да схвати моје ријечи које сам мало прије рекао, да Хрватска није живјела до прије две године једнаким животом којим је живјела Србија.”³⁸ Пет дана касније посланик Хрватске заједнице Керубин Шегвић напао је владу у Београду: „Политика започета од почетка баш напрама Хрватској јесте дословце иста, коју је започео Оливер Кронвелл напрама Ирској... Догађаје које сам споменуо, који су нанизани на хиљаде и хиљаде у нашој земљи, ти догађаји показују да терате политику Енглеза према Ирској... Ваша политика од почетка до данас није ништа друго него стварање комунизма, републиканизма и сепаратизма.” Шегвић се даље у говору обратио председнику југословенске владе Николи Пашићу: „Господо, нека се овај државник сети онога Гледстона, који је год. 1886. чувши жеље Ираца хтио њима дати Self-Government и тај bill био је одбијен. Он је рекао у Парламенту: Одбијте слободно овај Bill, али знајте да је будућност наша, јер су идеје јаче од гранате и плодније од убојитих зрна, јер оне могу бити затрпане, а никада не изумиру, кад живу у срцу племенитог народа. И да је енглески народ послушао онда свога државника Гледстона и да се дало оно што је било захтевано, данас се не би догађало на саблазан целе Европе и на штету угледа и части Енглескога народа, што се догађа у Ирској.” Хрватски посланик Демократске странке др Гргур Анђелиновић му је добацио: „Ви сте Ирци, ми нисмо. Ви срамотите Хрвате. Каква Ирска? Ово је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.”³⁹

Гргур Анђелиновић се пет дана доцније осврнуо на претње заједничара ирским примером и рекао у име југословенски оријентисаних Хрвата: „ако би једнога дана Хрватска била Ирска, ми ћемо бити жандарми, ми ћемо стати између Хрвата и Срба и нећемо дозволити да Хрватска буде

³⁸ Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, I, Београд, 1921, XVI редовни састанак 16. априла 1921, стр. 6–8.

³⁹ Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, I, Београд 1921, XX редовни састанак 21. априла 1921, стр. 15–22.

Ирска”. Анђелиновић је нагласио како није само скандал што су неки у југословенској скупштини рекли да „ћемо бити Ирска”, јер је то и показатељ „до каквог су степена раздражености дошли они који би имали умиривати народ”. Он је рекао да ће гласати за владин предлог устава и потом додао: „И ја верујем да поред свих Ирски, с којима се свуда прети... верујем да су темељи ове државе у овом уставу, јер се он базира на народном јединству”.⁴⁰ Последњи пут је у Уставотворној скупштини решавање хрватског питања према ирском моделу поменуто у мају 1921. године радикалски посланик др Мирослав Спалајковић када је изразио наду да „наша Хрватска неће бити никада у нашој држави оно, што је у Енглеској Ирска”.⁴¹

Београдска *Демократија* је крајем фебруара 1921. цитирала чланак Керубина Шегвића, не наводећи где је објављен. Према *Демократији*, Шегвић је рекао да „политика, која се води у Хрватској, проти Хрватској, имаде свој корен у верској мржњи. То је она иста политика, коју је основао Оливиер Кромвел у Ирској, а која данас слави оргије у Дублину и по целој Ирској”. *Демократија* је оптужила Шегвића да износи клевете.⁴² Видели смо да је Шегвић и у Уставотворној скупштини користио идентично поређење. Али, одговор је брзо стигао. *Демократија* је 23. априла 1921. дала коментар посланика демократа Светомира Мијатовића, који је рекао да су „патентирани и врло лоши представници Хрвата... којима је манија да играју улогу неких мученика... Не могући у логичкој конзеквенцији одбранити ни сами пред собом своје принципе о уређењу државе са становишта народног јединства сетише се они Ираца истичући да Хрвати стоје према Србима као Ирци према Енглезима. Ја нећу овде ни покушати доказивати сву смешност... теорије стерилних теоретичара”.⁴³

Предлог Хрватске заједнице о подели Краљевине СХС на шест покрајина које би имале свој сабор, своју владу и свог бана, са заједничком федералном владом и дводомним парламентом, није имао могућности да прође у Уставотворној скупштини. Сличан предлог Југословенског клуба, у чијем је саставу била мала Хрватска пучка странка (ХПС), такође није био прихватљив за парламентарну већину. Због тога су заједничари и ХПС убрзо напустили скупштину која је остала без хрватских националних странака.⁴⁴ С друге стране, Пашић је мислио како би федерација поцепала

⁴⁰ Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, I, Београд, 1921, XXIV редовни састанак 26. априла 1921, стр. 8–9. – *Демократија* је 27. и 28. априла објавила Анђелиновићев говор из Уставотворне скупштине од 26. априла. Оба дана говор је објављен на странама 1, 2 и 3. Део говора о упоређивању Ирске и Хрватске пренет је у *Демократији* 28. априла и то под насловом „Зар Ирска?”.

⁴¹ Стенографске белешке Уставотворне скупштине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, I, Београд, 1921, XXVIII редовни састанак 11–12. маја 1921, стр. 9–11.

⁴² „Образ ко ђон”, *Демократија*, 27. фебруар 1921.

⁴³ „Ирци у парламенту”, *Демократија*, 23. април 1921.

⁴⁴ Hrvoje Matković, *н. д.*, стр. 91.

српске земље, а судбина Срба била угрожена у евентуалној хрватској федералној јединици. Он је сматрао како је захтев за хрватском републиком екстремистички. Пашићев, односно предлог устава југословенске владе, производ компромиса радикала и демократа, предвиђао је поделу државе на 35 области, чиме би покрајинске историјске границе биле уклоњене. Уклањање старих граница су подржавали Срби преко Саве и Дунава. На концу, владин предлог устава подржали су радикали, демократе, словеначки кметијци, Југословенска муслиманска организација и Џемијет. Централизам је тиме победио. Устав Краљевине СХС је проглашен 28. јуна 1921. године.⁴⁵ Убрзо је формирана радикалско-демократска влада Николе Пашића, који је и будуће владе, сачињене махом од ове две странке, предводио до краја 1922. године.⁴⁶ На наредним седницама Законодавног одбора Народне скупштине, ирско питање, до краја ирског грађанског рата, није помињано.⁴⁷

Хрватска републиканска сељачка странка

Још пре светског рата Стјепан Радић је имао на уму ирско питање. Он је у својој дезауторизованој књизи *Hrvatski politički katekizam, za svjetsku, slavensku i hrvatsku politiku*, објављеној 1913. у америчком граду Питсбургу, похвалио енглеску политику која је водила ка аутономији Ирске.⁴⁸ Желео је да његова странка дође до постепеног решења хрватског питања у оквиру Аустро-Угарске, које би временом довело до стварања хрватске федералне јединице. Радић је тек у пролеће 1918. године прихватио југословенство на начелу националне равноправности. Међутим, пошто је након стварања југословенске државе одбацио акт уједињења и југословенску монархију, Радић је прихватио републиканску идеју и залагао се за „неутралну хрватску миротворну републику” у оквиру југословенских граница.⁴⁹

Крајем фебруара 1919. године, према извештају француског посланства у Београду, хрватски сепаратисти били су под Радићевим руководством, али су се у сецесионизму највише експонирали франковци. Због планова да уз италијанску помоћ прогласи хрватску републику, Радић је крајем марта 1919. ухапшен. За његово хапшење се заинтересовао високи амерички официр који је дошао у Загреб како би посетио Радића у затво-

⁴⁵ Љубодраг Димић, *Историја српске државности: Србија у Југославији*, Нови Сад, 2001, стр. 76–83.

⁴⁶ Владе Србије, стр. 290–293.

⁴⁷ Према стенографским белешкама Законодавног одбора Народне скупштине које су објављене у Загребу и Београду од 1922. до 1924.

⁴⁸ Branka Boban, *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*, Zagreb, 1998, str. 313–314.

⁴⁹ Hrvoje Matković, *н. д.*, стр. 107–108.

ру, али у томе није успео. Француски поверљиви извештаји јавили су како су овог официра индоктринирали Италијани, али и да је помагао ирски сепаратистички покрет.⁵⁰ Иако је „доказано да је Стјепан Радић подржавао везе са Италијанима и Хрватским комитетом”,⁵¹ регент Александар Карађорђевић га је крајем новембра 1920. године аболирао. По изласку из затвора, Радић је гласао на изборима за Уставотворну скупштину. Његова странка је након избора постала најјача хрватска странка, слабија на југословенском нивоу од демократа, радикала и комуниста.⁵² Хрвати су успех Радићеве странке протумачили као „хрватски народни плебисцит за сачување хрватске државности и за републику”.⁵³

Посланици Хрватске републиканске сељачке странке, који су бојкотовали Уставотворну скупштину, одржали су своју страначку скупштину 8. децембра 1920. године. Загребачки дневни лист Демократске странке *Ријеч* је дан након скупа објавио како ће Радићем разочаране сељачке масе пасти „под утјецај римскога клерикализма” што „клерикалци већ њуше и зато хоће да држави... ударе нож са бока, својим непромишљеним, или злочинским алузијама на борбу Ираца с Енглеском”.⁵⁴ Но, радићевци се на ове примедбе нису нарочито обазирали. Неколико дана касније је у њиховом *Слободном дому* објављен чланак о сличностима Хрватске и Ирске, као одговор на писање *Ријечи*, „у чему је Хрватска слична Ирској”. У чланку Радићевог гласила је узвраћено позивањем на писање Ситона Вотсона из 1911. године да „Хрватска на европском континенту једина пружа потпуну аналогију (сличност) с положајем, што би га добила Ирска својом самосталношћу”. Пошто је Вотсон у то време имао на уму хрватско-угарске односе, *Слободни дом* је „батинашком централисти”, односно демократској *Ријечи* поручио да таква аналогија између Хрватске и Ирске постоји и у Краљевини СХС.⁵⁵ Из *Ријечи* је одмах одговорено: „Нијесмо за унитаристичку организацију државе с једним парламентом и с једном владом само због посвемашњег реализовања идеје народног јединства, него и због тога, што се друкчије уопће не да организовати парламентарна држава југословенског народа и што не смијемо да свијесно стварамо ни Ирске ни Улстере по свим нашим покрајинама, у којима живе помијешани Хрвати и Срби”.⁵⁶

⁵⁰ Ђорђе Ђ. Станковић, *н. д.*, стр. 29–33.

⁵¹ *Исто*, стр. 44.

⁵² Ivo Petić, *н. д.*, стр. 324.

⁵³ *Исто*, стр. 325.

⁵⁴ „Ток јучерашње Радићеве скупштине”, *Ријеч*, 9. просинца 1920.

⁵⁵ „У чему је Хрватска слична Ирској”, *Слободни дом*, 15. просинца 1920. – Речи написане еквицом у овом цитату дате су према оригиналном чланку у *Слободном дому*.

⁵⁶ „Diktat narodnog života”, *Ријеч*, 20. просинца 1920. – И београдска и загребачка штампа су име покрајине Алстер писале као Улстер.

На скупу ХРСС-а, након којег је избила полемика *Ријечи и Слободног дома*, Радићеви посланици, као „народни заступници банске Хрватске”, положили су заклетву којом су се обавезали да ће радити на стварању хрватске сељачке републике као дела југословенске државе. Посланици ХРСС-а су у Загребу одржали први састанак Хрватског народног заступства управо 12. децембра 1920. године, када је у Београду одржавана прва седница Уставотворне скупштине. У јануару 1921. године су им се у Хрватском народном заступству прикључили представници Хрватске тежачке странке из Босне и Херцеговине и самостални хрватски посланик у Уставотворној скупштини Анте Трумбић. Тада су усвојене констатације да су све краљевске владе од децембра 1918. владале „посвема апсолутистички”, да су Хрвати и босанско-херцеговачки муслимани „стављени изван закона” и да ХРСС сматра увредљивим „називати Хрвате некаквим племеном или дијелом некаквога троименога народа Срба, Хрвата и Словенаца”. Речено је да Далмацији, Босни и Херцеговини и бачким Буњевцима и Шокцима треба омогућити референдуме о присаједињењу банској Хрватској у уједињену и суверену Хрватску. На фебруарској седници Хрватског народног заступства усвојена је „порука заступничке републиканске већине банске Хрватске регенту Србије Александру”. У поруци је наглашено како су југословенске власти „посвема укинуле аутономију у Хрватској”, а тиме је „хрватска историјска индивидуалност тако понижена и повријеђена како то није било никада за четрестољетне владе туђинске династије хабзбуршке”. Још је речено како Хрвати и Срби нису „један народ у политичком смислу те ријечи” јер „Хрватска са својом огромном републиканском, сељачком већином не може бити једна држава са Србијом док је Србија краљевина”. Затим се умољава регент да препусти хрватском народу и његовој посланичкој већини да „преузме свеукупну државну владу и управу у Хрватској” која би потом ушла у „слободно уговорену заједницу са Србијом и осталим земљама нашега заједничкога међународно признатог подручја”.⁵⁷ Потом је 14. маја 1921. године Хрватско народно заступство прихватило „Устав или државно уређење Неутралне сељачке републике Хрватске” према којем би банска Хрватска могла путем плебисцита бити проширена другим југословенским територијама некадашње Аустро-Угарске.⁵⁸

Радићев бојкот Уставотворне скупштине и његове републиканске захтеве, главно гласило Демократске странке, београдска *Демократија* коментарисала је кроз ирско-британски контекст у јануару 1921. године. Демократе су се тада питале „смето ли у нашој попустљивости ићи даље и од самих Енглеза, који нису хтели ни по цену грађанскога рата жртвовати

⁵⁷ Ivo Perić, *н. д.*, стр. 332–340. – Цитати из поруке према књизи Иве Перића.

⁵⁸ *Исто*, стр. 342–344.

своју мањину, Улстер, ирској већини у Ирској?”⁵⁹ Истог месеца је британски амбасадор у Београду Албан Јанг написао министру спољних послова лорду Керзону да га је већ раније известио како „Радић жели да преговара о уједињењу Хрватске са југословенском државом на основи једнакости, баш као што то изгледа да жели г. Де Валера у случају Ирске и њених односа са Британском Империјом”. Јанг је додао да је „Радићев случај закомпликован чињеницом да његова странка није само политичка већ има друштвено-економску доктрину прилично разорну према успостављеним традицијама”. Британски амбасадор је написао да Радићева странка Хрватску види као јединствену националну државу у „комонвелту Јужних Словена” и да стога „захтева плебисцит за Далмацију и Босну и Херцеговину”.⁶⁰

Демократија је у фебруару 1921. године критиковала српског републиканског лидера Јашу Продановића који је рекао да демократе, игнорисањем хрватских захтева, „стварају од Хрватске Ирску”. И затим је уследио њен директан одговор: „Ми држимо да се то не може. Ирска је могућа само тамо где за то постоје претпоставке, а тих код нас нема. Јер кад би оне код нас постојале, онда бисмо с обзиром на искуство са Ирском имали најпре да решимо, хоћемо ли уопште да имамо у нашој држави Ирску. Међутим, Хрватска је сама и од своје воље то питање већ решила, а и данас она не мисли друкчије. Напокон, ко стоји на гледишту народног јединства, а баш везивање Републиканске странке г. Продановића са Радићевом странком доказује да је наше јединство неоспорно, не може да се позове на пример Ирске.”⁶¹ Али, све ово је било само увод у снажне вербалне обрачуне, инспирисане ирским питањем, који су појачавани како се ближило решавање статуса Ирске у другој половини 1921. године.

Хрватски блок

Након усвајања Видовданског устава, Радић се посветио ширењу утицаја у Далмацији, Босни и Херцеговини и Бачкој.⁶² Хрватска републиканска сељачка странка, Хрватска заједница и Хрватска странка права основале су крајем маја 1921. страначки савез Хрватски блок.⁶³ Формирање овог страначког савеза уследило је након што су посланици ХРСС-а упозорили да у „Уставотворној скупштини постоји надгласавање, да се

⁵⁹ „Хрвати и Конституанта”, *Демократија*, 21. јануар 1921.

⁶⁰ NA, F.O. 371 (1921), Central Department, Yugoslavia, C1414/2/92, 14 January 1921. – Извештај којег је 14. јануара 1921. послао британски посланик у Београду сер Албан Јанг био је адресиран на лорда Керзона и у Лондон је стигао 20. јануара 1921.

⁶¹ „Пионири дефетизма”, *Демократија*, 27. фебруар 1921.

⁶² Hrvoje Matković, *н. д.*, стр. 154.

⁶³ Ivo Perić, *н. д.*, стр. 355.

не признаје Хрватска као држава и Хрвати као посебан народ те да у таквој конституанти не може остати нити један хрватски заступник”. Сви посланици новооснованог Хрватског блока су бојкотовали заседања југословенске скупштине. Овај страначки савез је оспоравао Уставотворној скупштини „право на доношење устава који би вриједио за Хрватску”.⁶⁴ У наелектрисаној политичкој атмосфери долазило је до жестоких јавних полемика Хрватског блока и централистичких странака у Београду и Загребу. Обе групе су употребљавале и Ирску револуцију као вид претње или притиска на другу страну.

Средином јула 1921. године *Демократија* је осудила писање загребачког *Обзора* који је „први почео истављати Ирце и њихову борбу Хрватима као пример за углед”, а потом позвао „властодршце” да се „угледају” на Лојда Џорџа, који, цитирала је *Демократија* писање *Обзора*, „улази у преговоре с предсједником ирске републике. Хоће споразума, јер малена Ирска спрема гордог Албиона наноси толико штете, да је бољи споразум од прескупе побједе”. *Демократија* је на ово одговорила: „Ми немамо ништа против тога да се наши ‘властодршци’ угледају на Лојда Џорџа. Нарочито не тамо где његова политика показује несумњиве успехе. А такав би успех, јамачно, био и измирење са Ирском... ‘Обзор’ вероватно не жели да се и наши ‘властодршци’ лате оних мера које је предузимао енглески премијер у Ирској док се није доспело до садашњих преговора са Де Валером?” *Демократија* је потом нагласила: „Према томе, ако је [sic] код нас уопште развој енглеско-ирских односа може и треба да буде нема поука – а ‘Обзор’ држи да треба да буде – онда може бити само у том смислу: да кавжење не користи ником и зато га треба избегавати. Ирци су објавили рат Великој Британији и прогласили независност своје републике. Рат се водио беспошtedно. Много је жртава прогутао. Много је крви протекло. Много је добара уништено. За Енглеску, тај рат био је једна велика невоља; за Ирску скоро пропаст... Под страшним ударцима двоструког терора Ирска је претворена у један пакао, у коме није било живота ни за кога”. „Из тога пакла, сада, траже излаз и Ирци и Енглези. Траже споразум. И вероватно је да ће га наћи. Јер и синфајнеровци увиђају да рат не могу довршити диктирајући услове мира. Морају зато своје захтеве прилагодити приликама које су јаче и од њих и од воље и расположења енглеских ‘властодржаца’. Искуство их је довело до те увиђавности. Искуство које је крваво плаћено. И ова њихова данашња прилагодљивост, дакле, може да служи за пример исто тако као и она Лојд Џорџа. А нарочито би требао да је запази ‘Обзор’, који у енглеско-ирским односима тражи и види неку сличност са односима српско-хрватским у нашој држави. Ми те сличности не видимо.”⁶⁵

⁶⁴ Нрвоје Matković, *н. д.*, стр. 154.

⁶⁵ „Пример?”, *Демократија*, 17. јул 1921.

Демократија је потом цитирала Радићеву изјаву како је Лојд Џорџ рекао „да би ирско питање било врло лако рјешити, кад би Ирци били такви пацифисти (миротворци) какви су Хрвати”, али Радићеву информацију није сматрала поузданом.⁶⁶

Крајем јула 1921. године *Слободни дом* је објавио говор праваша Милана Шуфлаја са велеиздајничког процеса,⁶⁷ након којег је Шуфлај осуђен на робију због покушаја примене ирског метода против Срба и југословенске државе. У септембру 1921. године Стјепан Радић је у *Слободном дому* написао „како слободно и мудро вијећа сабор Републике Ирске и како одважно, али и промишљено у име ирскога народа и у име те Републике Ирске води преговоре с британском (енглеском) владом први предсједник ирске републике Девалера”. Осврнувши се на преписку Лојда Џорџа и Де Валере, Радић је писао како „још има на свиету људи и читавих народа, којима слобода и поштење, народно самоодређење и слободни праведни споразум нису празне риечи”. Али, постоји „запрека у том, што један дио ирске господе неће ирске републике, него се тој ирској републици противи и оружаном силом. Та су господа у покрајини Улстер... Та су господа протестанти”. Потом је цитирао писање енглеског *Тајмса* како лидер алстерских униониста Едвард Карсон, који жели да подели Ирску, треба да се помири „с тиме, да Ирска постане енглески Доминион, да поставши тако самосталном ступи с Енглеском у најширу федерацију, а у тој самосталној Ирској нека Улстер тражи своју аутономију”. Радић је затим желео да поентира својим закључком да *Тајмсов* чланак треба „сви наши људи добро прочитају и проуче, и нека га паметно просподобе с нашим хрватским приликама. Нека мјесто Улстер кажу Срием и Лика, мјесто Ирска Хрватска, а мјесто Едуард Карсон Светозар Прибићевић, па ће већ из овога малог чланка научити баш најглавнију ствар у нашој хрватској политици. Уједно нека се упитају: кад ће се у Београду наћи један србски лист, који ће о Сриему, о Лици и о Прибићевићу писати тако, како ‘Тајм’ пише о Улстеру и Карсону”.⁶⁸ Загребачко гласило демократа *Ријеч* је убрзо реаговало написавши како „Радић није ирски вођа Валера” јер га одушевљава поступак Лојда Џорџа „против Ираца”. *Ријеч* је затим пренела следеће Радићеве речи које су се односиле на положај хрватског народа: „Ту је Велика Британија, која новим својим поступком спрам Ирске ствара могућност, да се сваки мали потлачени народ обрати у Лондон онако, како су се прије балкански кршћани обраћали на руског цара”.⁶⁹ Исте речи, изговорене на седници Хрватског блока, дала је и *Демократија*.⁷⁰

⁶⁶ „Радић и `пет великих држава””, *Демократија*, 22. јул 1921.

⁶⁷ *Slobodni dom*, 27. септјемба 1921. – Чланак нема наслов.

⁶⁸ „Највећа запрека за стварање републиканске Ирске”, *Slobodni dom*, 12. јуна 1921.

⁶⁹ „Iskrice iz Radićeve diplomacije”, *Riječ*, 15. listopada 1921.

⁷⁰ „Свашта”, *Демократија*, 16. октобар 1921.

Југословенску јавност је у октобру 1921. године додатно узбуркао долазак Карла Хабсбуршког у Мађарску, који је, по други пут те године покушао да обнови власт Хабсбурговаца у тој земљи. Државе Мале антанте (Краљевина СХС, Чехословачка и Румунија) су прогласиле мобилизацију и затражиле од Мађарске да Карло напусти земљу, што се 1. новембра 1921. и догодило.⁷¹ Иако је Хрватски блок осудио хабзбуршке претензије, радикалска штампа није пропуштала прилику да због догађаја у Мађарској нападне Стјепана Радића. Током делимичне и неуспеле мобилизације у Хрватској радикалски „напади су све више били усмерени против Стјепана Радића ‘као творца оперетске хрватске Ирске’”. Због ремећења мобилизације коју су пропагандом опструирали радићевци и Хрватски комитет, Никола Пашић је одлучио да „отворено подржи централистичку политику Светозара Прибићевића” јер су темељи југословенског државног јединства били угрожени.⁷²

Још један догађај је унео нове распре у српско-хрватске односе. Након смрти краља Петра Карађорђевића у августу 1921. године, заступство града Загреба одржало је комеморацију, али већина одборника није била за то да посебна делагација дође на погреб. Дошло је до несугласица у Хрватском блоку, па су краљевом погребу присуствовали „само одборници мањине градског заступства Загреба и умерени део Хрватске заједнице у име Хрватског блока”. На челу овог умереног дела Хрватске заједнице био је Матко Лагиња, који је написао како је „непромишљени изостанак” већине хрватских политичара био „први плод Радићеве диктатуре”. Под притиском јавности, због непоштовања према монархији и држави, југословенска влада је распустила загребачко градско заступство и „именовала специјалног владиног комесара, који је био директно потчињен министру унутрашњих послова Светозару Прибићевићу”.⁷³ Међутим, на новим изборима за скупштину града Загреба, Хрватски блок је задао озбиљан ударац српској и југословенској политици у Хрватској. Блок је убедљиво победио на загребачким изборима одржаним 11. децембра 1921. године.⁷⁴ Блокаши су потом усмерили своју политику ка међународном фактору.⁷⁵ Током ове изборне кампање, а и након избора, ирско питање је често коришћено у домаће сврхе.

Демократија је крајем новембра 1921. пренела Радићево писање о спољној политици, али није навела одакле је чланак пренет: „Енглески парламенат је одобрио преговоре Лојда Џорџа са Ирцима. Само 43 посланици

⁷¹ Нгвоје Матковић, *н. д.*, стр. 133.

⁷² Ђорђе Ђ. Станковић, *н. д.*, стр. 128–130.

⁷³ *Исто*, 119–120. – Цитат Лагињиних речи према књизи Ђорђа Станковића.

⁷⁴ Ivo Perić, *н. д.*, стр. 356.

⁷⁵ Ђорђе Ђ. Станковић, *н. д.*, стр. 141.

су била [sic] против преговора. ‘Ово је гласовање – прича сад Радић даље – силно подигло углед енглеском народу и енглеском сабору, те ће сад Лојд Џорџ моћи отићи у – Вашингтон и сести уз председника Хардинга као прави државотворац, а не као људождер, каквим су га Американци већ били прогласили, те су у некојим новинама били већ захтијевали, да се Лојд Џорџ не пусти ни у Вашингтон, а камо ли на светски мировни састанак’.”⁷⁶ *Ријеч* је почетком децембра писала против Хрватског блока јер „они требају градско заступство, да из њега сипљу отров против наше државе, играјући се тобоже неких Ираца! Они, па Ирци! Бивше слуге аустро-маџарског империјализма, па Ирци!”⁷⁷ Радић се није обазирао на ове нападе. Током предизборног скупа Хрватског блока 8. децембра 1921. ускликивао је ирској републици.⁷⁸ Ово је, наравно, била већ сасвим уобичајена политичка реторика. Због тога је *Ријеч* дан пред изборе писала: „Органи франковачког блока у посљедње доба радо се набацују са Ирцима и њиховом борбом. Данашњи ‘Обзор’ дапаче отворено чини сравњење. Упозорили бисмо сада господу само на ово: Ирци воде преко три стотине година тешку, крваву борбу, пуне револуције, формалних ратова, а сад су свршили тако, да – ма да су фактично створили своју републику са читавом управом – морају њихови посланици положити присегу вјерности енглеском краљу... А како је оно једном мудро рекао Радић: за револуцију се знаде, како почиње, али не, како свршава – види се, да му барикада не мирише. Онај, који своју политику уновчује у куповању винограда и кућа – тај није Валера, тај не прави револуцију, него тргује са фразом ‘револуције’ и ‘републике’.”⁷⁹ *Ријеч* је пренела да је Радић на сам дан избора рекао и ово: „Ако буду у Београду паметни, могу с нама преговарати као Енглеска с Ирцима”. *Ријеч* је потом прокоментарисала Радићево мишљење: „Срамотна улога служника, који жели Хрватима подређени положај – енглескога доминијона, значи највећу погрду хрватскога достојанства и само политичка заслијепљеност може жељети, да Хрвати буду слуге, а не господари у својој властитој држави”.⁸⁰ *Политикин* дописник из Загреба је у чланку „Хрвати–Ирци” такође известио о Радићевој препоруци југословенској влади да буде „паметна” и да „преговара” са Хрватима „као Енглеска са Ирском”.⁸¹

Своје мишљење о завршетку англо-ирског рата Стјепан Радић је дао у *Слободном дому* 19. децембра 1921. године. Написао је да се догодило „највеће чудо наших дана” јер је Британија склопила „равноправно међународни

⁷⁶ „Политички положај у далеком свету и у Европи“, *Демократија*, 25. новембар 1921.

⁷⁷ „Hrvatski blok”, *Riječ*, 5. prosinca 1921.

⁷⁸ „Pošurice”, *Riječ*, 30. prosinca 1921.

⁷⁹ „Irci i blokaši”, *Riječ*, 10. prosinca 1921.

⁸⁰ „Ne će da budu gospodari u vlastitoj državi”, *Riječ*, 12. prosinca 1921.

⁸¹ „Хрвати–Ирци”, *Политика*, 13. децембар 1921.

уговор с мученичком Ирском, која с Енглеском има један те исти језик, али која има истодобно и своју посебно ирску народну душу, па зато хоће, да има и своју слободну ирску државу”. Још је додао: „Већ пуних 7 стољећа води Ирска борбу са Енглеком и та је борба на влас слична осамстољетној хрватској борби с Мађарима”.⁸² Истог дана *Ријеч* се поново осврнула на покушаје Хрватског блока да успостави упоређење Хрвата са Ирцима. Наиме, дан раније су посланици Хрватског блока одржали седницу на којој је Радић рекао како је успостављена „једнодушност у схватању” његове странке, заједничара и франковаца. Лист је затим цитирао део блокашког коминикеа поводом успешно завршених мировних преговора Ираца и Британаца: „С много интереса саслушана је дебата о ирском питању, које је толико сретно ријешено. Са сједнице је послана брзојавна честитка парламенту слободне државе Ирске и енглескоме министру предсједнику Лојду Џорџу, који је праведно схватио и уважио потребе и захтјеве мукоотрпнога народа ирског.” Затим је *Ријеч* на ово дала своје мишљење: „Што су блокаши, на својој повјерљивој конференцији, говорили о ирском питању, ми не знамо. Али можемо то да замислимо последице свега што смо, од њих, чули на јавним састанцима и читали у њиховим новинама. Очито све то није било у корист наше народне државе, него у корист луђачког сепаратизма. Они су, као представници једног страначкога блока, честитали, због ријешења ирског питања, ирском парламенту и енглеском министру предсједнику. И не знајући текста тих брзојавки, ми морамо рећи, да су одашиљачи телеграма овдје починили, ако ништа друго, бар некоректност и нелојалност према држави, која је врло широкогрудна према њима. Они мимо наше државе, управо као демонстрацију против ње, шаљу те телеграме, изазивајући у иностранству криви дојам, као да су они представници нашега народа и наше државе. А они то нијесу”. „Идеологија Хрватскога Блока може живјети само у данашњим неконсолидованим приликама. Консолидација и консолидована држава ће их отпхнути дефинитивно. Његов је интерес да то буде што касније. Зато и оно пренемагање ‘на ирску’. Зато и ти телеграми”.⁸³ И београдска *Политика* је писала о састанку радићеваца, заједничара и франковаца у Загребу на којем је Стјепан Радић говорио о положају хрватског народа у Краљевини СХС, а учесници састанка су о том питању постигли консензус. Потом је покренута „дебата о ирском питању, после које су са збора послате честитке ирском Парламенту и Лојду Џорџу на постигнутом споразуму”.⁸⁴ На телеграм Хрватског блока Ирцима и Британцима *Ријеч* је касније гледала са подсмехом написавши да се „добро сјећамо оних безбројних телеграма Хрватскога блока” Лојду Џорџу и Де Валери „на које,

⁸² „Slobodna Država Irska”, *Slobodni dom*, 19. prosinca 1921.

⁸³ „Defetizam Hrvatskoga Bloka”, *Riječ*, 19. prosinca 1921.

⁸⁴ „Наши Ирци”, *Политика*, 20. децембар 1921.

истина, никада нијесу добили одговора”.⁸⁵ Међутим, судбина овог телеграма у стварности је била нешто другачија.

Британски амбасадор у Београду сер Албан Јанг је 7. марта 1922. јавио својој влади да га је тог јутра посетио члан Хрватског народног заступства Анте Трумбић. Он је амбасадору указао на „нарастајуће незадовољство изазвано рђавом српском управом у новим провинцијама” која је за њега била „проста сила”. Југословенску владу је означио као „фашистичку”, нагласио је њену „неспособност”, „корумпираност”, „занемаривање правне процедуре и људских права”. Јанг је сматрао да га је Трумбић посетио и како би од њега добио подршку за последњи меморандум Хрватског блока у којем је захтевано да у „делегацију Краљевине СХС у Ђенови буде примљен представник Хрватске кога су изабрали Хрвати”. Током разговора који је трајао два сата, Трумбић је замолио Јанга да сазна да ли је британски премијер Лојд Џорџ примио телеграмску честитку поводом склапања мира са Ирском, јер су се због изостанка одговора појавили „саркастични коментари у београдској штампи”. Иако су новине јавиле да је овај телеграм у име Хрватског блока Лојду Џорџу и Де Валери послао Стјепан Радић, Трумбић је објаснио да то није истина, јер је Хрватски блок овластио Радића да пошаље телеграме, али је он одустао од слања. Због тога је Трумбић послао свој телеграм као „стари колега Лојда Џорџа са Мировне конференције”. Трумбић је Јангу приложио текст честитке коју је на енглеском језику, телеграфским путем, 12. децембра 1921. послао Лојду Џорџу. Честитка у српском преводу гласи: „Сећање на ваше веома цењене симпатије којим сте ме почаствовали током рата и на Мировној конференцији, покренуло ме је да се придружим општем осећају поштовања и замолим вашу Екселенцију да љубазно прихвати моје најсрдачније честитке поводом склапања Ирског споразума, који је велико достигнуће, и који ће у свом моралном значају имати утицај на прогрес цивилизације и слободе далеко ван граница ваше велике земље.” Пошто је прочитао текст честитке и прокоментарисао како претпоставља да су у последњем делу телеграма сугерисане „околности у Хрватској”, амбасадор Јанг је рекао како мисли да је Лојд Џорџ мудро поступио што није одговорио на телеграм. Трумбић је узвратио како „претпоставља да је то био разлог ако је телеграм примљен”, али и рекао како жели да сазна јесу ли југословенске власти „дозволиле да телеграм буде отпослат”. Јангов извештај је стигао у Лондон 13. марта 1922. године. Према забелешкама британских службеника, утврђивање чињенице да ли је Трумбићев телеграм стигао у Лондон почело је 15. марта, а окончано је 22. марта када је лични секретар британског премијера јавио да никакав Трумбићев приватни телеграм није стигао Лојду Џорџу и „веома је могуће

⁸⁵ „Od politike memoranduma do priznanja države”, *Riječ*, 10. listopada 1922.

да су га СХС власти прикриле”. Из лондонског Форин офиса је 24. марта 1922. амбасадору Јангу јављено како се Трумбићевој телеграмској честитки Лојду Џорџу „не може ући у траг као примљеној”.⁸⁶ Дакле, југословенске власти су зауставиле телеграм којим је Трумбић честитао Лојду Џорџу склапање Англо-ирског мировног споразума. Он телеграм није послао у име Хрватског блока, већ је честитао у своје лично име. Из разговора Јанга и Трумбића се може закључити да Трумбић није послао честитку ирској страни.

На сасвим честа упоређивања Хрвата са Ирцима, односно изједначавања ирско-енглеског и хрватско-српског односа, *Ријеч* је 20. децембра 1921. одговорила опширним чланком, преко читаве прве стране. Између осталог стајало је како „Ирцем” у југословенској држави може да се сматра само онај „који је херeditарно оптерећен са нагонима и душевним хоризонтом из конца 18. столећа”. Потом је у чланку уследило: „Ирци и Енглези су два народа са сасвим другом културом. Нема човјека, који би тврдио, да је то један народ. Ирци оживљавају свој већ заборављени језик, они су се стотинама година досљедно оружјем у руци борили против енглеског господства. Они су водили међусобно дуге ратове. Кад год је Енглезима било зло, скочили су Ирци под оружје, да повећају неприлике. И у борби парламента и краља (у 17. столећу) стајали су на страни краља, и у рату са Сјеверном Америком и у посљедњем рату с Њемачком вазда су дизали револуције. То је борба двију раса на живот и смрт. И ево оваков вишестолетни рат свршава сада са компромисом, да Ирци ипак признају сувереност Британског царства, полажу присјегу вјерности енглеском краљу.” У истом чланку је устврђено како „између Хрвата и Срба никад није ни у најдаљој хисторији било рата ни каквог оружаног сукоба”, а затим додато како су се „тек у другој половини 19. вијека” почели „диференсирати Хрвати од Срба – по конфесији”, те да су Хрвати у Краљевини СХС „равноправни у читавој држави, једнако... господари као и Срби”. Аутор се затим вратио хрватско-ирским паралелама. Запитао је када је „који Ирац био предсједник енглеског парламента, кад је био министар спољних послова”, што све могу бити Хрвати у југословенској држави, те „кад је Енглеска преговарала са Ирцима, да своју заставу сплине са националном Ирском? Ирска држи, да може да живи самосталним животом на свом отоку, а сад је завршила са споразумом,

⁸⁶ NA, FO. 371 (1922), Central Department, Yugoslavia, C3688/2476/92, 7 March 1922. – Извештај који је 7. марта 1922. послао британски посланик у Београду сер Албан Јанг био је адресиран на лорда Керзона и у Лондон је стигао 13. марта 1922. Уз извештај се налазе и коментари и информације британских службеника од 15. и 22. марта о Трумбићевом телеграму. Одговор британском амбасадору у Београду послат је из Лондона 24. марта 1922. На Јангов извештај дат је 16. марта 1922. коментар у којем је Трумбићево мишљење окарактерисано као „најважнија и најауторитативнија критика Пашићевог система”. Трумбић је сматран озбиљном особом „високог карактера”.

да ће енглеска морнарица и војска ондје имати своје операцијске тачке, па се Ирци морају вазда борити на страни Енглеза.” У чланку је још наведено да су „хрватски крајеви... угрожени од великих и јаких сусједа” и да „у оваковом положају играти се Ирске значи махнитање лудова, који пале под собом барут”. Ипак, „на срећу и тих наших ‘Ираца’, сва та фразеологија о савјешности са Ирцима, више је комична него ли озбиљна”. *Ријеч* је потом закључила како опозиција у Загребу неће „да буде Улстер, него обична страначка мањина, која је данас мањина, а сутра већ може да постане већином” и да хрватске присталице Демократске странке не желе да дозволе блокашима „да на хрватство ставе монопол”.⁸⁷

У југословенској влади су знали да је Радићева активност ради интернационализације хрватског питања представљала само празну претњу. Пашић је стога пуштао Радића „да искаже до краја своје намере и покаже праве димензије своје активности”.⁸⁸ Стјепан Радић је и током ове агитације користио пример Ирске. Он је у јануару 1922. године преко *Слободног дома* послао „опомену” југословенској влади пре објављивања хрватске споменице пред Конференцију у Ђенови. Радић је рекао како се у Ђенови неће „звекетати сабљом ни приетити пушком”, јер ће „прву риеч... водити Велика Британија, која је зато признала ирском народу сва његова права и подичну слободу да исто овакво признање постигне и за све оне народе, који имаду и законито своје народно заступство и потпуну своју политичку, господарску и културну организацију, а немају још своје признате државе”. Радић је поручио како је споменица Хрватског блока прилика „да се још једном – можда задњи пут – београдским властодршцима даде прилика, да између себе макну оне злотворе, који својим плаћеницима усред Загреба налажу писати да се Прибићевићев батиначки централизам мора провести, па макар за њ протекло крви до кољена...”⁸⁹ Месец дана касније, Радић је написао како су Енглези пацифисти због тога што су „признали Слободну Државу Ирску и што то признање сада и поштено извршују тако, да су из Ирске опозвали сву своју војску и да су узкратили сваку помоћ Улстеру”.⁹⁰ Кроз Радићеве речи се могла прочитати порука југословенској влади да занемари интересе Срба из Хрватске и склопи са Хрватима споразум којим би била створена хрватска република. Само недељу дана касније Радић је био много јаснији: „Данашњи београдски властодршци и њихови плаћени служници нису се ништа научили од тога, кад је британска влада

⁸⁷ „Irski plašt”, *Riječ*, 20. prosinca 1921.

⁸⁸ Ђорђе Ђ. Станковић, *н. д.*, стр. 141.

⁸⁹ „Još jedna opomena beogradskim vlastodržcima”, *Slobodni dom*, 23. siječnja 1922.

⁹⁰ „Četiri najveća mirotvorna naroda”, *Slobodni dom*, 23. veljače 1922.

⁹¹ „Poruka beogradskim vlastodržcima i poslanica američkim Hrvatima”, *Slobodni dom*, 6. ožujka 1922.

на понуку мудрога и великога енглескога краља Гјуре започела с ирским републиканцима преговоре, који су свршили признањем слободне државе Ирске...⁹¹

Хрватско позивање на политичку и војну борбу Ираца довело је крајем 1921. и у 1922. години до претњи српске и југословенске стране. Посланик Демократске странке Милан Прибићевић је у београдском часопису *Српски књижевни гласник* крајем 1921. године између осталог написао да „они који стварају Хрватску Ирску у Југославији, треба да знају да стварају Српску Ирску у Хрватској”.⁹² *Ријеч* је, као претњу, пренела писање сарајевског добровољачког гласила *Нова отаџбина*, у којем је 1. марта 1922. објављено да на хрватски блок треба одговорити српским блоком како би се одбранила „српска државна мисао”. Сарајевски лист је, према цитату *Ријечи*, писао како „српски народ, цио, мора да се опет нађе на окупу око своје вјековне мисли водиле... да би сачували ову државу и омогућили да се добровољно врате оне овчице, које су из њега отумарале. И, најзад, ако неко хоће да се игра Ираца, треба да има партнера – Енглеза.”⁹³ *Ријеч* је писала и како „наши тако звани Ирци, који воле да се пред неупућеним свијетом приказују као прави Ирци, показују невјероватан страх пред самом помисли, да би се и код нас могло почети поступати по правим ирским методама. Одатле толико писање, које диригира сам вођа Радић са својим тужним придодацима Кошутевићем и Дринковићем, о – Народној Одбрани. Нас то биједно држање испуња самилешћу због претрпљена страха у јуначким редовима наших Ираца, и тај човјечански осјећај према ближњему – искрено признајемо – квари нам понешто добру забаву, коју имамо читајући блокашку штампу.” *Ријеч* је наставила тиме како „не морају знати Ирци у редакцији ‘Хрвата’, а ни њихова неспособна њушкала у извјесном надлештву” како ће бити утрошена сума за „подупирање националне свијести”. Лист је закључио како „за умирење наших тако званих Ираца” може да саопшти да је Народној одбрани новац дат за „збрињавање избјеглица поводом фашистичког пуча на Ријеци” и питао се саркастично „хоће ли се сада умирити јуначки Ирци и хоће ли се опоравити од страха, којим су прожети”.⁹⁴

Средином априла 1922. године *Слободни дом* је пренео писање америчких новина *Ворлд* које су објавиле да су Хрвати преузели тактику Ираца. *Слободни дом* је овако цитирао писање америчког листа: „Хрвати као да нису тако сретни, како би могли бити у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца. У првом реду Срби су их милитаризовали до зуби... Хрвати су данас једноставно под српском надвладом. Хрвати тиме теже подносе то стање,

⁹² Милан Прибићевић, „У одбрану Сељачких већа у Хрватској“, *Српски књижевни гласник*, септембар–децембар 1921.

⁹³ „Srpski blok”, *Riječ*, 4. оžујка 1922.

⁹⁴ „Naši tako zvani Irci”, *Riječ*, 14. оžујка 1922.

што се сматрају неизмјерно напреднијима од Срба... Хрватски вође научили су се на тактици Ираца. Хоће да заинтересују за Хрватску читав свиет. Кане да на Ђеновској конференцији изнесу своје јаде пред циелу Европу, волили то Срби или не, и држе, да им Срби не могу ускратити бар државне аутономије, ако се јавно мнијење на њих сврати.”⁹⁵ Када су током ирског грађанског рата јулске борбе у Даблину окончане победом снага ирске владе над републиканским побуњеницима, *Ријеч* је прокоментарисала да се овој победи радују сви „искрени пријатељи Ираца изузев можда” они „загребачки”.⁹⁶ Уредништво *Ријечи* је овим хтело да се наруга Стјепану Радићу и Хрватском блоку који су пример Ирске користили само када им је ишао у прилог, али не и када би им штетио. С политичке тачке гледишта таква прећуткивања су била легитимна, али друга страна, у овом случају Демократска странка, није пропустила прилику да их иронично прокоментарише.

Поређење Хрватске са Ирском поменуто је поново у *Слободном дому* тек половином децембра 1922. године. Ово је био последњи чланак у којем су своје место нашле ирско-хрватске паралеле, мада у потпуно другачијем контексту. Вероватно због тога што је у Ирској трајао грађански рат, па су Хрвати сматрали да позивање на ирски пример сада није најподобније. *Слободни дом* је пренео писање америчког месечника *Карент хистори* који је у новембру објавио чланак под насловом „Пацифистичка револуција у Хрватској”. *Слободни дом* га је овако пренео: „Присподобити Хрватску Ирској значило би промашити циљ. Хрватска, у култури, богатству и социјалној организацији прије је у Југославенском краљевству оно што је Енглезка краљевству Велике Британије. Сад замислите Ирску, која настоји подврћи Енглезе и Шкоте и ви ћете имати неку идеју србске доминације (превласти, господства) над Словенцима и Хрватима”.⁹⁷ Током прве половине 1923. године Ирска више није споменута у *Слободном дому*. Ипак, славонски радикали су и тада Радића оптуживали да „од Хрватске жели да направи ‘ирско питање за Европу’”.⁹⁸ Због увреде коју је средином јула 1923. изговорио на рачун југословенске династије и покретања поступка да му се одузме имунитет ради хапшења, Стјепан Радић је у јулу 1923. побегао у иностранство.⁹⁹ Југословенске службе су га пратиле. Под пажњом служби Радић је био и приликом боравка у Британији током 1923. године. Међутим, нема података да се тамо сусретао са ирским револуционарима или да је са неким разговарао о новим плановима за примену ирске револуционарне

⁹⁵ „Понајвеће америчке новине за Хрватску”, *Слободни дом*, 16. travnja 1922.

⁹⁶ „Vanjski pregled”, *Riječ*, 8. srpnja 1922.

⁹⁷ „Opet neobično važan američki članak o Hrvatskoj”, *Слободни дом*, 17. prosinca 1922.

⁹⁸ Ђорђе Ђ. Станковић, *н. д.*, стр. 280.

⁹⁹ Ivo Perić, *н. д.*, стр. 376.

тактике у Хрватској.¹⁰⁰ То је, наравно, било и очекивано јер је у Лондону покушавао да придобије британску подршку за решење хрватског питања. Безуспешно.¹⁰¹ Стјепан Радић, „хрватски Ирац”, изгубио је тада битку од југословенског премијера Николе Пашића.

Пошто је неколико година (1919–1922) упирала своје погледе ка Ирској, покушавала да преузме идеју о револуционарном начину борбе, а потом и политичком, хрватска елита је инспирацију ирским питањем морала да напусти, бар јавно. Ирско питање се није показало као адекватан модел за решавање хрватског питања. Односно, није се показало у том тренутку.

Summary

Utilizing the Perception of the Irish Revolution in Conflicts between the Serbs and the Croats

Key words: *Irish Revolution, Ireland, Britain, the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the Croat Committee, Stjepan Radić, Milan Shufflay*

Croatian Committee in exile and adherents of the ultra-nationalist Frank's party in Yugoslavia were bracing up to combat the Yugoslav state in the 1920s according to the method that was called „Irish”. The catchword of Croatian revolutionaries was to be *Sinn Fein*. Apart from applying the Irish method, the Croat territory was also inspired by the Irish political way of solving the national question. During 1921 and in the first half of 1922 the Croat Peasants' Party, Croat Union, and the Croat Block deemed that the Irish example for solving the Croat national question was better suited than any other. The reactions of Serbian and Yugoslav parties aimed at denying the parallels between the Croat and Irish questions, whereas seldom threats to Croat separatists were heard from the Democratic Party that the British way of armed struggle would be applied to crush the sedition. The British Embassy in Belgrade noticed that the Croats were trying to solve their national question in the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes according to the Irish model and it notified its government in London.

¹⁰⁰ АЈ, Никола Пашић, Фонд 143, Фасцикла I – У наведеној фасцикли Фонда Никола Пашић налази се архивска грађа о Стјепану Радићу.

¹⁰¹ Hrvoje Matković, *н. д.*, стр. 157.